

Advies met betrekking op de bezwaren tot de afbakening van een vogelrichtlijngebied te Zeebrugge-Heist

Wouter Courtens & Eric W.M. Stienen

Mei 2005
Adviesnota IN.A.2005.43

Instituut voor Natuurbehoud
Kliniekstraat 25
1070 Brussel

Advies met betrekking op de bezwaren tot de afbakening van een vogelrichtlijngebied te Zeebrugge-Heist

I. Afbakening

I.1 Foerageergebied: dokken en omgeving Sternenschiereiland

Een inkrimping van het foerageergebied zoals het in het voorlopige vaststellingsbesluit werd weergegeven wordt niet opportuun geacht, gezien het om heel belangrijke voedselgronden voor de sternen gaat. Vooral tijdens kritieke periodes met harde wind waarbij de oudervogels buiten de strekdammen nauwelijks aan voedsel kunnen geraken, is het wateroppervlak binnen de strekdammen nagenoeg het enige waar nog succesvol kan worden gefoerageerd. Dit geldt zeker voor de kleinere sternensoorten (Dwergstern en Visdief) en in mindere mate voor Grote Stern en werd onder meer geïllustreerd tijdens het broedseizoen 2004. Hierbij kwam een groot gedeelte van de kuikens om wegens voedselgebrek, enkel binnen de havenmuren en net erbuiten werden foeragerende sternes gezien. Het binnendijkse foerageergebied is dus uitermate belangrijk voor de overlevingskansen van de broedsels en dientengevolge onontbeerlijk.

Hoe dan ook blijven de wateroppervlakken binnen de havendammen foerageergebieden in de zeer nabije omgeving van de broedgebieden, welke ook in normale omstandigheden logischerwijze relatief (t.o.v. het federale gebied) hoge dichtheden vissende, rustende en aan- of afvliegende sternes herbergen. Exacte dichtheden per km² voor de wateren binnen de havenmuren zijn momenteel niet beschikbaar, maar liggen duidelijk vele malen hoger dan bijvoorbeeld deze op het Belgisch Continentaal Plat waar in de belangrijkste zones voor Grote Sternes dichtheden van 1 tot 8 vogels per km² werden vastgesteld en voor Visdieven van 5 tot 50 per km².

In hun schrijven merkt het havenbestuur terecht op dat eerdere studies erop wijzen dat de ligging van de foerageergebieden aan verandering onderhevig is. Zij wijten dit echter geheel aan de verplaatsingen van de broedgebieden van kustbroedvogels. Hierbij dient te worden opgemerkt dat een dergelijk oorzakelijk verband nooit is aangetoond en dat verplaatsingen van het foerageergebied waarschijnlijk meerdere oorzaken heeft (windregime, verplaatsingen van de voedselbronnen, veranderingen in de soortensamenstelling van de voedselbronnen etc.). Het past in het dynamische karakter van de kustbroedvogels dat zij telkens opnieuw hun voedselopname optimaliseren in functie van de heersende omstandigheden. Vanuit natuurbeheer is dit dus juist een reden te meer om het foerageergebied ruim te kiezen.

We willen er nogmaals op wijzen dat binnen de als foerageergebied afgebakende plaats is voor alle reguliere havenactiviteiten. Scheepvaart, baggeractiviteiten en andere reguliere havenactiviteiten hebben geen negatieve invloed op het voorkomen van foeragerende sternes. Integendeel, scheepvaart (vooral ferries en baggerschepen) vergemakkelijkt vaak de voedselbeschikbaarheid voor sternes.

In overeenstemming met het havenbestuur is het Instituut voor Natuurbehoud van mening dat het van belang is een afstemming met het federale SBZ-V te bereiken daar een deel van de foerageergebieden zich buiten de strekdammen bevindt. Dat heeft echter geen enkele consequentie voor de ligging van het deel van het foerageergebied dat in de haven is gelegen.

Er dient tevens te worden opgemerkt dat Everaert *et al.* in het kader van hun onderzoek naar de effecten van windmolens alleen de vliegbewegingen over de strekdammen in kaart brachten. Hun kaarten zijn daardoor geen reflectie van de ligging van de foerageergebieden. Zij hielden immers geen rekening met sternes die in de dokken en de centrale vaargeul foerageren omdat die niet via de strekdammen hoefden te vliegen.

Concluderend kan worden gesteld dat het schrappen van de dokken en de omgeving van het Sternenschiereiland uit het SBZ-V niet opportuun wordt geacht daar het om belangrijke voedselgronden voor de stern en gaat.

I.2 Baai van Heist en bufferzone van 50m

Omwille van de aanwezigheid van de populaties van Grote Stern, Dwergstern en Visdief werd het gebied 'Voorhaven van Zeebrugge and Baai van Heist' als *Important Bird Area* opgenomen in de IBA 2000-inventaris, een in opdracht van het Directoraat-Generaal Milieu van de Europese Unie opgestelde inventaris van gebieden die van groot belang zijn voor het behoud van de vogelstand in de Europese Gemeenschap. De Baai van Heist werd hierin opgenomen daar er zich meteen na de afbakening van het reservaat in 1997 een kolonie Dwergsternen vestigde met als maximum 83 paar in 1999. Na het aanleggen van het Sternenschiereiland vestigden de Dwergsternen zich daar, het potentieel als broedgebied is echter nog steeds aanwezig. Bovendien doet het gebied ook dienst als verzamelplaats na het broedseizoen. De argumentatie dat de Baai van Heist moet los worden gezien van de voorhaven is Zeebrugge is onjuist. Aangezien de betrokken soorten gebonden zijn aan een dynamisch milieu, kiezen de stern en bij aankomst uit de overwinteringsgebieden de meest geschikte plaatsen uit om te broeden. Onverminderd het belang van de Baai van Heist als rustgebied, is het dus mogelijk dat op een gegeven moment terug aanzienlijke aantallen stern en de Baai van Heist gaan prefereren boven andere mogelijke broedplaatsen.

Allicht zijn op vandaag een aantal randvoorwaarden zoals predatiedruk, expositie, recreatiedruk op het Sternenschiereiland gunstiger zodat deze locatie op heden verkozen wordt boven de Baai van Heist. In elk geval is het precies de bedoeling het systeem robuuster te maken door een bufferzone van 50 m af te bakken. Indien de baai van Heist in de toekomst een belangrijk aandeel van de broedpopulaties moet kunnen opvangen zal het in de toekomst allicht noodzakelijk zijn ook in deze bufferzone bijkomende instandhoudingsmaatregelen te nemen, teneinde de potenties als alternatief broedgebied volledig te kunnen ontwikkelen.

II. Kwantitatieve doelstellingen

Er werd voor geopteerd om met gebiedseigen gegevens en dichtheden te werken daar deze het meest representatief zijn voor het toekomstige SBZ-V en tevens de beste garanties bieden dat de kwantitatieve doelstellingen voldoende zullen zijn om de kolonies van de drie sternensoorten in stand te houden. Immers is het wanneer wordt voortgaan op dichtheden in andere gebieden niet zeker dat dergelijke dichtheden zullen worden bereikt op eventuele toekomstige broedplaatsen omwille van verschillende en niet te vergelijken gebiedskarakteristieken. Het is evenmin mogelijk, ook niet indien de broedplaatsen optimaal worden ingericht, te voorspellen of en in welke dichtheden de stern en tot broeden zullen komen. Illustratief was het broedseizoen 2004 toen in de westelijke voorhaven enkele gebieden optimaal werden ingericht als broedgebied voor Visdief, maar waarbij de stern en in geen enkele van deze gebieden tot broeden zijn gekomen. In het oostelijke havengebied werden daarentegen zeer hoge dichtheden bereikt op een relatief kleine oppervlakte.

Enkel het behoud van de huidige bezette oppervlakte aan broedgebied biedt sluitende garanties dat de stern enpopulaties in de toekomst in stand zullen kunnen worden gehouden als aan de kwalitatieve instandhoudingsdoelstellingen is voldaan.

Veen et al. (1997) hielden destijds enkel rekening met gekende dichtheden in de broedkolonies zelf en berekenden daarmee naar eigen zeggen een minimale oppervlakte waar de vogels kunnen broeden. Ze vermeldden echter duidelijk dat deze oppervlakte niet volstaat om-

dat "De locatie dient echter ook ruimte te bieden aan verzamel- en slaappleaatsen. Bovendien moeten de kuikens wanneer ze wat ouder zijn, de mogelijkheid hebben om zich te verspreiden. Daarnaast is het van belang, dat de sterns en meeuwen enige mate van keuze open staat wanneer ze zich op de nieuwe broedplaats willen vestigen." Zij concluderen in hun rapportage het volgende: "Als richtlijn voor de minimale grootte van de locatie geldt daarom een oppervlakte van 5 ha. Veel beter is het echter om een oppervlakte van 10-20 ha aan te houden." Met andere woorden: op basis van het aantal broedvogels in 1996 – welke maar een fractie is van het huidige aantal – kwamen Veen et al. (1997) tot een aanbeveling van een optimale oppervlakte van meer dan 10 ha.

Concluderend kan er gesteld worden dat de aanbeveling van 22 ha rekening houdt met de gebiedseigen karakteristieken van de broedpopulaties te Zeebrugge en bovendien nauwelijks afwijkt van de aanbevelingen in Veen et al. (1997).

III. Kwalitatieve doelstellingen

III.1 Grote meeuwen

In de adviesnota van Courtens & Stienen (2004) worden voor het toekomstige vogelrichtlijngebied in de voorhaven van Zeebrugge zowel kwantitatieve instandhoudingsdoelstellingen (maatregelen die dienen te worden genomen om ook in de toekomst een gunstige situatie voor kustbroedvogels te garanderen) als kwalitatieve instandhoudingsdoelstellingen opgesteld. Eén van die kwalitatieve instandhoudingsdoelstellingen heeft betrekking op grote meeuwen waarbij wordt gesteld dat ten allen tijde dient te worden voorkomen dat grote meeuwen de voor sternnen voorziene broedplaatsen innemen. Het feit dat het grote meeuwen-criterium als kwalitatieve doelstelling is opgenomen betekent niet dat een eventuele kwantitatieve invulling niet noodzakelijk kan zijn en op voorhand uitgesloten wordt. Op basis van de huidige gegevens en kennis is o.i. de enige manier waarop deze kwalitatieve doelstelling met een redelijke kans op slagen kan worden bewerkstelligd door een combinatie van het voorzien/behouden van voldoende broedgelegenheid voor grote meeuwen, bij voorkeur een deel van de huidige broedgebieden of geschikte locaties in de onmiddellijke nabijheid ervan (b.v. op daken van loodsen, in restgebieden of ecologische infrastructuur) en indien nodig preventieve maatregelen (verijdelen van broedpogingen door grote meeuwen op het sternenschiereiland door het verwijderen van eventuele legsels).

Het bezwaarschrift van SeaRo nv steunt op een nota opgesteld door Aeolus bvba, hierin staan evenwel een aantal onjuiste conclusies die hoofdzakelijk voorkomen uit het feit dat deze hoofdzakelijk op literatuurgegevens zijn gebaseerd en de opstellers niet vertrouwd zijn met de veldsituatie.

Het eerste en belangrijkste punt is de stelling dat 'Het dan ook duidelijk is dat de belangrijkste te nemen maatregel om te vermijden dat 'grote meeuwen' het sternenschiereiland gaan koloniseren simpelweg inhoudt dat de successie van de vegetatie hier niet zo ver mag gaan dat grote meeuwen het sternenschiereiland of delen ervan gaan accepteren als potentiële broedplaats' (p. 9). Voor deze stellingname baseert Aeolus zich op literatuurgegevens.

De veldsituatie in de voorhaven van Zeebrugge wijkt echter in een aantal opzichten af van wat in de aangehaalde literatuur wordt vermeld. In de voorhaven van Zeebrugge broeden de Zilver- en Kleine Mantelmeeuwen in een breed scala van biotopen, gaande van kale zandopspuitingen over met mos begroeide vlaktes tot helmgrasvegetaties. Visdieven en Grote Sternnen komen op hun beurt zowel tot broeden op vrij schaars begroeide, schelpenrijke zandplaten als op vlaktes met een relatief dichte begroeiing van overwegend lage vegetatie. Er is met andere woorden een grote overlap in benutte biotopen tussen beide soortengroepen. De vrees van de natuurbeleidsmakers dat de grote meeuwen als rechtstreeks gevolg van het verdwijnen van broedgelegenheid in de westelijke voorhaven het sternenschiereiland zullen koloniseren ten nadele van de soorten waarvoor dit bedoeld is en dit ondanks het jaarlijks beheren in functie van sternnen, is dan ook niet ongegrond.

Ten tweede wekt de nota van Aeolus de indruk dat het creëren van broedgebied voor grote meeuwen op daken van loodsen zorgt voor extra broedgelegenheid. De idee achter het inrichten van daken van loodsen die gebouwd worden op de plaats waar kerngebieden voor grote meeuwen waren gevestigd en het behouden van een zekere oppervlakte van het huidige broedgebied is echter het opvangen van een deel van de Zilver- en Kleine Mantelmeeuwen waarvan het broedgebied verloren is gegaan. Belangrijk punt hierbij dat door Aeolus over het hoofd wordt gezien is dat er geen extra broedgebied wordt gecreëerd, enkel een opvanggebied (met een veel kleinere oppervlakte dan wat ervoor aanwezig was) voor op zijn minst een gedeelte van de grote meeuwen die er vroeger broedden om op die manier de

druk op het sternenschiereiland zo veel mogelijk te beperken. Het wordt dan ook niet verwacht dat het aantal broedparen van de grote meeuwen als gevolg van deze maatregel verder zal toenemen, zoals door Aeolus wordt gesteld.

Een derde punt is het feit dat Aeolus sterk de nadruk legt op het probleem van predatie van sternenlegsels en kleptoparasitisme op vogels die vis voor de pulli aanbrengen, terwijl het grootste probleem duidelijk bij nestplaatsconcurrentie ligt. Predatie en kleptoparasitisme komen inderdaad voor maar zijn in belangrijke mate gelinkt met de soortensamenstelling en de aantallen Kokmeeuwen en sternes en vooral met het natuurlijke voedselaanbod voor meeuwen en sternes. Het zijn met andere woorden fenomenen waarvan de impact jaarlijks sterk kan verschillen zoals een vergelijking tussen de bijvoorbeeld broedseizoenen 2002 (weinig voedsel, veel predatie) en 2004 (veel voedsel, nauwelijks predatie) duidelijk aantoont. Tot op heden was de voedselsituatie in en rond de voorhaven van Zeebrugge in de meeste jaren (met uitzondering van 2002) heel gunstig, er kan dan ook worden verwacht dat predatie en kleptoparasitisme ook in de toekomst niet het grootste probleem zullen vormen wanneer de broedlocaties gescheiden blijven.

Het is duidelijk dat een eenduidige en eenvoudige oplossing voor dit probleem niet beschikbaar is. Veel hangt af van de planning van het havenbedrijf wat betreft het in gebruik nemen van de terreinen, de reactie van de huidige broedvogels op het verdwijnen van deze terreinen en de acties die zullen worden genomen om dit alles te remediëren. Het Instituut voor Natuurbehoud zal dit jaar nog een literatuurstudie uitvoeren waarbij alle in het buitenland toegepaste maatregelen tegen het licht zullen worden gehouden, het is dan ook nog te vroeg om conclusies te trekken.

Concluderend kan worden gesteld dat sternes op basis van hun internationale beschermingsstatus zwaarder doorwegen wanneer natuurbehoudskeuzes dienen te worden gemaakt. Een eenduidige oplossing voor deze problematiek is niet beschikbaar, op basis van de huidige kennis bestaat de beste oplossing waarschijnlijk uit een combinatie van het aanbieden van een voldoende grote oppervlakte broedgebied gecombineerd met remediërende maatregelen op de sternesbroedplaatsen, het is echter nog te vroeg om hierover definitieve uitspraken te doen.

III.2 Windturbines

Het havenbestuur is van mening dat het Sternenschiereiland niet het meest geschikte gebied is voor de instandhouding van de soorten vanwege de aanwezigheid van windmolens en de effecten daarvan op de mortaliteit van de kustbroedvogels. Het Instituut voor Natuurbehoud is op de eerste plaats van mening dat aanvaringen met de windmolens gemakkelijk voorkomen kunnen worden door de windmolens op kritieke momenten stop te zetten. Momenteel vallen de meeste slachtoffers onder slechts twee turbines.

		1. einde+N-kant Albert II-dok	2. einde FCT-terminal	3. begin westelijke dam	4. begin oostelijke dam	5. bestaand Sternenschiereiland	6a. uitbreiding Sternenschiereiland 22ha	6b. uitbreiding Sternenschiereiland 45ha	7. buiten westelijke dam	8. buiten oostelijke dam	9. aanvaarroute haven	10a. Eilandje voor Heist	10b. Eiland op paardenmarktsite	11. Zwin + strand	12. IJzermond	13. Baai van Heist	14. Dudzeelse polder	15. daken nieuwe loodsen	16. Afsluiten stuk strand concreet: Baai van Zeebrugge	17. Spui kom Oostende
verstoring t.g.v. windmolens		0	0			-	-			-			+	++		0		0	0	
verstoring t.g.v. mensen		0	0			++	++			+			+	+/-		-		++	-	
verstoring t.g.v. grondpredatoren		-	-			+	+			+			++	-		-		++	-	
afstand tot de voedselgebieden	Dwergstern	++	++			++	++			+			?	?		+		nvt	+	
	Grote Stern	++	++			++	++			++			++	++		++		nvt	++	
	Visdief	++	++			++	++			++			?	?		++		++	++	
	grote meeuwen	++	++			++	++			++			++	++		++		++	++	
ecologische broedeisen per soort	Dwergstern	+	--			++	++			+		+	+	U	+/-	U	U	U	+	
	Grote Stern	+	--			++	++			+		+	-	U	-	U	U	U	+/-	
	Visdief	++	+			++	++			+		+	+		-	U	U	+	+/-	
	grote meeuwen	++	++			++	++			++		++	++		+/-			++	+	
sterren gescheiden van grote meeuwen					+	+			+		+	+		+	+		+	+		
inpasbaarheid in het streefbeeld en het beheer van natuurgebieden					++	++			nvt			nvt	?	U	+	U	nvt	nvt	U	
globale ecologische evaluatie	Dwergstern	+	--			++	++			+		+/-	-		+/-		U	U	+/-	
	Grote Stern	+	--			++	++			+		+	-		-		U	U	+/-	
	Visdief	++	+			++	++			+		+/-	+/-		-		+	+	+/-	

++ heel goed
 + goed
 0 geen duidelijk positief of negatief effect merkbaar
 - negatief
 -- heel negatief

U Uitsluiting van het alternatief voor dit criterium
 ? te weinig gegevens beschikbaar om dit criterium te beoordelen
 nvt niet van toepassing

Wanneer er omwille van het verlies van bestaande broedgebieden in de westelijke voorhaven als gevolg van voortschrijdende havenontwikkeling een keuze uit verschillende alternatieven dient te worden gemaakt, blijkt het Sternenschiereiland duidelijk de beste optie op korte en middellange termijn te zijn (zie bovenstaande tabel). Dit zou nog geoptimaliseerd kunnen worden door voor een oplossing voor het windmolenprobleem te zorgen, in eerste instantie kan hierbij worden gedacht aan het vervangen van de meest kritieke turbines door zwaardere/hogere turbines met een evenwaardige capaciteit elders.

III.3 Grondpredatoren

In eerste instantie dienen preventieve maatregelen worden genomen tegen het voorkomen van grondpredatoren op de broedplaatsen van sternens. Hierbij wordt in het geval van het Sternenschiereiland onder meer gedacht aan het voor grondpredatoren ontoegankelijk maken van de oostelijke strekdam ter hoogte van Fluxys. Dit is echter niet voor alle soorten grondpredatoren (b.v. ratten, marterachtigen, katten) even haalbaar. Wanneer het voorkomen van grondpredatoren wordt vastgesteld en er duidelijk predatie plaatsvindt, dienen afdoende maatregelen worden genomen. Hierbij wordt in eerste instantie gedacht aan het wegvangen met behulp van vallen.

Voor de eventuele aanleg van een definitieve broedplaats voor de sternens kan het probleem van grondpredatoren reeds voor een stuk worden opgevangen door aanleg in de vorm van een eiland.

IV. Onderbelichte elementen

IV.1 Oorsprong van de populaties

Het aspect 'oorsprong van de populaties' werd in het rapport toegelicht voor zover de huidige gegevens dat mogelijk maken. Voor de drie sternensoorten vormen de kolonies van Zeebrugge een gesloten populatie met de kolonies in het Nederlandse Deltagebied, de Waddenzee en het zuiden van Groot-Brittannië, dit blijkt uit terugmeldingen van geringde vogels. Sternens zijn opportunistische soorten die zich vestigen op de plaatsen die voor hen het meest gunstig zijn. Dit houdt in dat broedgebied aanwezig dient te zijn en er tevens geschikt voedsel beschikbaar is. Vooral de combinatie van beide maakt van Zeebrugge een heel geschikt broedgebied waar het broedsucces in vergelijking met veel buitenlandse kolonies vaak heel hoog ligt.

Het belang van de kolonie van Zeebrugge wordt tevens geïllustreerd door het broedseizoen 2004. In dat jaar overspoelde de kolonie Grote Sternens van de Hooge Platen in de Westerschelde. Een deel van deze vogels verhuisde hierop naar Zeebrugge, getuige de vele ringterugmeldingen van Nederlandse vogels, en kenden alsnog een gunstig broedseizoen. Dit duidt er meteen op dat Zeebrugge in bepaalde jaren een belangrijke bufferfunctie vervult.

IV.2 Invloed van kunstmatige ingrepen

Over het feit van het al dan niet kunstmatig zijn van de broedgebieden in de voorhaven van Zeebrugge is reeds in het verleden herhaaldelijk gesteld dat dit voor de verplichting tot aanwijzing als Vogelrichtlijngebied irrelevant is. Immers in vele habitat- en vogelrichtlijngebieden zijn evenzeer habitats opgenomen (akkers, hooilanden, hakhoutbossen, etc...) die in meer of in mindere mate door menselijk toedoen zijn ontstaan of in stand worden gehouden.

Juridisch is het zo dat indien vastgesteld wordt dat een gebied behoort tot de naar aantal en oppervlakte meest geschikte gebieden voor de instandhouding van een in bijlage I van de Vogelrichtlijn vermelde soort, dit gebied dient te worden aangewezen (art. 4.1, laatste lid van de Vogelrichtlijn), ook indien dit gebied zijn kenmerken verkregen heeft door menselijk toedoen. De oorsprong van het gebied op zich is dus niet relevant, maar wel de functie die het vervult voor de bedoelde vogelsoorten. Bepalend daarbij is de betekenis van het gebied voor het voortbestaan en de voortplanting van die soorten in hun verspreidingsgebied (art. 4.1, eerste lid). Beweren dat ook de natuurlijke oorsprong van het gebied bepalend is, zou strijden met het doel van de speciale beschermingsmaatregelen en zou inhouden dat aan art. 4.1. en 4.2 een voorwaarde wordt toegevoegd.

IV.3 Aantal broedvogels als indicator

Hoewel het aantal broedvogels niet als indicator kunnen worden gebruikt voor de kwaliteit van het broedgebied ziet het Instituut voor Natuurbehoud wel degelijk een noodzaak tot monitoring van de aantallen. Immers wanneer een achteruitgang in de aantallen wordt vastgesteld kan deze worden gekoppeld aan de kwaliteit van het broedgebied en ontwikkelingen in kolonies in het buitenland. Alleen door deze koppeling te maken kunnen op wetenschappelijk overtuigende wijze de redenen van veranderingen worden aangetoond.

IV.4 Instandhoudingsmaatregelen en beheerplan

Het bepalen van instandhoudingsmaatregelen en het opstellen van een beheerplan behoorde niet tot deze opdracht van het IN. De opdracht omvatte enkel het aanwijzen van de gebieden die naar aantal en oppervlakte het meest geschikt zijn voor de instandhouding van de soorten van bijlage IV van het Decreet Natuurbehoud en van de niet in deze bijlage genoemde en op het grondgebied van het Vlaamse Gewest geregeld voorkomende trekvogels, hierbij rekening houdende met hun behoefte aan bescherming ten aanzien van hun broed-, rui-, foerageer- en overwinteringsgebieden en de rustplaatsen in hun trekzone.

IV.5 Overpopulatie van grote meeuwen

Het uitwerken van een scenario om de vestiging van grote meeuwen in de broedgebieden van de sternes tegen te gaan behoorde niet tot de opdracht van het IN. Teneinde een oplossing voor deze materie uit te werken kreeg het IN recent een opdracht van de administratie.